D 1431-2
10·890

KÉT
KÉRDÉS

A' MAGYAR

LÓTENYÉSZTETÉS'

TÁRGYÁBAN,

MELLYEKET

MAGÁNAK TETT, ÉS MEGFEJTENI

IGYEKEZETT

B. O. L.

PESTEN,

NYOMT. TRATTNER J. M. és KÁROLYI ISTV.

1832.

Huisz Gyula

Lelt. 1955

LELT. 1963

ORSZ. MEZŐGAZDASÁGI KÖNYVTÁR
LELTÁRI SZÁM:
35.894

Leltár 1958

Előszó.

Minden ember, a' ki e' kies föld' kerekét lakja, az élelembéli szerekre nézve vagy termesztő, vagy fogyasztó. A' szükséges termékekkel a' honn, vagy külföld imitt-amott busásan kedveskedik, a' midőn más tájékokban tsak sanyarú fáradsággal lehet hozzá jutni. Hogy pedig azokat az áldott földből a' sokszor tsalfa remény' ingerétől buzdíttatván, kinyerhesse a' gazda, míveli azt vagy maga kezével, vagy eszközöknek segedelmével, vagy marhájának erejével.

Hogy az emberi kéz, főképp' némelly együgyü szerszámokkal — p. o. ásó, kapa, fejsze, 's ehez hasonlókkal mindent legtzélerányosabban végezhet, nem kétes dolog; mert minden szeme előtt lévén, azonnal könnyíthet ott', a' hol kell; a' midőn ellenben a' barom, minden legkissebb ok által változékony, a' machina pedig mellékessen előfordúlhatókra nem figyelmezhető, és mindég ugyan azon pertzekre kiszabott mozdulatjai miatt a' munka' folyamában ötlő akadályokat, nem képes elhárítani. — De mivel meg van kiben-kiben a' gazdák közül azon iparkodás, hogy nem tsak magának;

de másnak számára is kíván termeszteni, tsupa kézi ereje pedig azt nem győzi, a' kéntelenségtűl oda útaltatik, hogy némelly eszközökön túl, még más élőállatnak alkalmaztatását is vegye segédűl. — Különös, és tsak apróbb munkákat végezhetőkön kívűl, kétféle van leginkább, mellyekkel dolgoztatni szoktunk, t. i. a' ló és az ökör.

Mellyik légyen e' kettő közűl jobb, én azon kérdést el nem fogom dönteni, mert ki ezt, ki amazt pártollja, és a' magam véleményére mást kényszeríteni nem szándékom; bátor meggyőződésemnél fogva, több hasznát lehet venni a' lónak, mint az ökörnek, a' munkára nézve.

A' ló, a' magyar gazdaság' folytatására igen igen is szükséges. Ha nem is hozom itt' elé nemesi fő kötelességünket (a' hazai védelmet) melly katonai-, ágyús-, eleséget, vagy bútyort-hordó lovak nélkűl képzelhetetlen, vallyon mit tenne tsupán (patkolni vajmi ritkán szokta) ökreivel a' szegényebb gazda, síkámló, fagyos úton? — mit a' kissebb birtokú? ha tsak szomszéd barátját, vagy távolabb eső mezei gazdaságát megtekinteni óhajt'ná — mit a' kereskedő? — mit az útas? — mit a' nagyobb úr a' városban? — ha ló nem vólna. Bátran merem állítani, hogy nem tsupán a' gyönyörűség, de az elkerűlhetetlen szükség kényszerít arra, hogy ma-

gunk után, ezen élőállatnak adjuk az elsőséget, annál is inkább, mivel a' jó ló, erejére nézve se alább való az ökörnél — gyorsabb mozgása végett többet végezhet — idő viszontagságainak jobban ellent-áll — húzamossabb ideig használható — és végre (ha a' vadon Tatárokként, húsával, tejével nem élünk is), annak eladásából kerekedő pénz felér több ökörnek árával.

Mind ezen Tulajdonságok és Igazak mellett méltán lehet bámúlni, hogy magyar országban, a' hol minden más lábas jószágnak tenyésztetése annyira haladott, az a' Lovakra nézve tsökkent. — Birkáinknak finom gyapját büszke London, 's a' Német Alföld — szarvas marháink, 's ürüink' húsának jóságát Béts, — veres sertéseinknek szalonnáját, sódorját, — mangulitzáinknak zsírját, — purzsa juhainknak fejéséből készült brindza-túrót még a' kényesebb száj-ízlésű idegenek is magasztalják; a' midőn el-satynyúlt matska lovainkkal, minden oldalról gúnyolnak, pedig könnyes szomorú érzelemmel meg kell vallanunk, hogy nem éppen egészen méltatlanúl szenvedjük ezen szemrehányásokat.

Hazafiúi kötelességnek lenni vélvén azt, hogy a' mit a' közjóra nézve hasznosnak gondolok, el ne titkoljam; bátor a' lovak' dolgában olly' sokan adtak már ki könyveket, és értekezéseket, hogy valami újjat mon-

dani vajmi bajos, de azt is tartván (a' mit a' közmondás érint) hogy: *nints' ollyan megrakott szekér, mellyre egy vilányi még r'á ne férjen*, és hogy: „*néha a' kis ember is adhat, ha nem nagyot, de talán még is elfogadható tanátsot*" bátorságot vettem magamnak, két kérdést előterjeszteni, és r'á felelni. Ha nem tökélletes a' megfejtésem, eleve botsánatot kérek, mert alig haladja még a' 30ik esztendőt tapasztalásom, mellyre alapoltam.

1sső Kérdés: Mi az oka, hogy a' magyar Lónak tenyésztetése elé nem megy, sőt inkább, hogy fogy?

2dik Kérdés: Lehet e, és hogy' rajta segíteni?

ELSŐ SZAKASZ.

Azon kérdésre, hogy „*mi az oka, hogy a' magyar Lónak tenyésztetése elé nem megy, sőt inkább hogy fogy*" azt felelem: „hogy nem szép ugyan egy Magyarnak a' maga Földiei ellen szóllani; de mivel az is való, hogy e' gyarló világon semmi sints olly' tökélletes, hogy valami javítást még bé ne fogadjon; nem fogják talán hazámfiai rosz néven venni, ha az igazat magyar nyíltszívűséggel kimondom, ha bár őket is érdekli."

1. *Igen nagy hiba az a' magyarban* (pedig ugyan ritka itt' a' kivétel) *a' gazdag, és szegényebb közt: hogy mindenben inkább sokat tart, ha alpáribb is, mint kevesebbet, de jót.*

Alig van már paraszt gazda, a' kinek 4 lovatskája ne lenne, de ezek közt alig van tsak egy, a' melly meglehetős, azon négy szinte annyit eszik, mint más jó négy ló, pedig alig bír annyit, mint tsak középszerű kettő. Efféle rosz lovaknak tartása tagadhatatlan, és sajnos következése a' legelők' megszűkülésének, sőt a' kaszálló rétek' sovány termésének is, mert az illyes gazdának a' télen túl elegendő szülése már nem lévén, kikeletkor azonnal kitsapja javúlni

a' megteleltetéstől alig lézzengő ló-tsontvázait a' tilalmasnak kellene lenni rétre; melly, mintegy leborotváltatván az éhendöglléssel küszködő ló árnyékoknak kapzsi fogai által, első buja nyövésétől megfosztatik, 's azért az, az a' nélkül is sok helyeken essőtelen nyári időben hitvány sarjadékoknál, 's minden lenge szellemtől is elhordható rendeknél mást nem teremhet. Hogy lehessen már várni derék lovat, ha az se télen, se nyáron jó nem lakhat? mert azzal, hogy némelly lovász egyszer kétszer a' tilos búzában, vagy urának kaszállójában éjjelenként zabálásig teli éteti lovát, rajta nem sokat segít, mert kitsigázza azt belólle tsak azon nyargalással is, mellyel a' tzirkáló tsősznek pillantattyait kerüli.

Ide járúl még az is, hogy a' Községek, a' mi tudni való dolog, néha más lábas jószágaiknak mezőt bérleni szoktak, de lovaiknak számára igen igen ritkán, melly végett ezeknek tsupán a' köz-legelőn kell sanyarogni, mellyet a' juh, és lúd végképpen előlök már lerágott, vagy a' tsürhelék feltúrt.

2. *Nagy hiba, a' koránti befogás, és tsigázás.*

Ez az előbbi szakaszban jegyzettnek szüleménnye. — Többnyire, főképp' az allföldi magyar gazda azt gondolja, hogy ha három vagy négy lovatskája van, (mellyből

talán ketteje tsak egy, vagy két esztendős Tsikótska) már azokkal bátran valamit kereshet. Felvállal tehát Debretzenbe, Pestre, vagy máshová fuvart, jó időben — hitván fakó kotsijára nem rakhat fel többet 10 mázsánál — az esső, az másként is nem legjobb utakban utól éri — a' ragadós sárban az előtte ment szekerek által kisodrott mély vágásban (mellyet kikerűlni, vagy közletni lusta) elakad; — fél agyon -, 's szakadatlanúl üti lovát haragjában — és ha lármás verés után, vagy pajtásainak segedelme által üggyel bajjal onnan kivántzoroghat, az első tsárdánál megállapodik, egy palaczk bort felhajt, lova pedig (a' kifújhatás örve alatt) koplal, vagy a' kopár gyepen lepzsel. — Eltölt így sokszor heteket, 's midőn haza jön, azt veszi észre, hogy alig tseng egy két garasotska keresettyéből még markában, hanemha nyereségnek nem számlálja bőrét lovának, mellyet agyon tsigázott; pedig távólléttе alatt elmúlasztott bizonyosan egy hasznosabb munkát, vagy a' dudva ellepte vetéseit, mellyet kitisztítani lehetett vólna, és lovainak addig is legalább a' középszerűséghez nevekedhetni idő adódott volna.

Ezen fuvarozás módjától azomban távul vannak azon gazdák, kik szálassabb lovaikkal, 's rendes készülettel, nevezetes terheket szállítanak, p. o. a' bánya városiak,

Szegediek, vagy a' Bétsi útban lévők, kik az abrakot nem húzzák el hámos lovaiktól, 's azért a' fellyebb nevezett bajba nem jőnek.

3. *Alapos hiba, a' rosz vagy idő előtti párosítása a' lovaknak.*

Ha valaki bár a' nagyobb helységekben is körül tekinti tavasszal a' falusi lótenyésztetésnek mivoltát, vallyon majd mindenütt nem azt tapasztalja e'? hogy vagyon a' ménesben p. o. 200 kantza, és tsak két vén Tsődör, mellyek, mivel a' múlt télen által a' helység' tzúgjában voltak, 's az uraság', vármegye', vagy katonaság' tisztjeit, helybéli elöljárókat ide, 's tova hordozták, vagy forspontoztak, most erőtlenek, 's a' ménes közé eresztetvén, elégtelenek a' nemzésre annyival is inkább, hogy abrakot már nem kapván, a' silány gyepen jó se lakhatnak. Ezt látván a' helybéliek, hogy t. i. tsak ugyan nem várhatnak jövő esztendőre majd tsikókat; sietve, és hogy még is sokba ne kerüljön, megveszik az ottani Plébánusnak, bírónak, molnárnak, vagy elökelő gazdának jó kövér, egy vagy két esztendős Tsikaját, melly, mivel jól telelt, fitzkándozik, sőt hág is, még a' meleg istállóban a' télen által felrakott húsát a' tavaszi tsipős szelek közt a' hirtelen sarjadzó zsírtalan gyepen el nem hánja. — Mit lehet már várni az illyen párosítástól, midőn a' kantza gyenge, a' Tső-

dör pedig vagy erőtlen 's vén, vagy még maga se ló; pedig mintha hallanám a' jövő esztendőben, ha egy értelmes ember felszóllítja a' helybélieket, hogy időnek előtte gondoskodnának mag lovakról, azt felelni: „*minek adunk ki hijjába pénzt, lám taval „volt a' helységnek két Tsődöre, 's egy „párt, még pedig fiatalt vettünk hozzá, „még sints Tsikónk.*"

Hogy az a' nélkül is gyenge erejű kantzák már negyedfű korokban is fel ellenek, az se jó a' ló tenyésztetés' előmenetelesítésére, de addig, még a' köz legelők közössen használtatnak, azon segíteni nem igen lehet könnyen, és sikerrel.

4. *Akadállya a' lótenyésztetésnek a' változó ízlés (módi.)*

Úgy értem tsak ezt, a' mennyiben a' módi könnyen ollyan pártosra akadhat, ki az általa, vagy eldődei által jó elkezdett Lótenyésztetésének mivoltát ezért sarkából kiforgatni kész, és bár igazat ne mondjak, a' ki élete kora alatt annyit nem fog e' tárgyban elő menni, a' mennyit elrontott.

Az előbbeni, de nem éppen régi időben, nem is tartott Paripának, vagy úri lónak, ha kos orrú — gúnár nyakú — hosszú — izmos — fenn hágó, — borzas serényű — duzzadt farku, — vagy oskolássan kitanúlt nem volt. Most ez mind nem kedveltetik,

és sokaknál lónak sem igen érdemli nevét, ha nem elnyújtott nyakú — lapos homlokú — száraz vékony őz lábú — vagy farka nints elvágva. Valamint akkor a' napkeletin kivűl, tsak a' spanyol, nápolyi, vagy dániai Mag-Ló betsültetett, úgy most némellyek egyedűl tsak az Angolyoknak telljes-vérű Tsődöreit érdemesítik fajzásra nézve haszonvehetőnek; a' midőn ismét mások tsak az arabs lóban tartják lenni azon tulajdonságokat, mellyek a' tenyésztetés' javítására szükségesek.

Tsekélyebbnek tartom magamat, mintsem hogy annyi különböző véleményű Lóesmérősöknek állításait megtzáfolhassam, vagy vég' ítéletet hozzak, hogy mellyik résznek légyen igazabbja, hanem bátor mind két rendbélieknek okoskodásait hallottam, és olvastam is, még sem valósítatott az bé előttem, hogy a' mostani ízlésű lovak, egyforma tartás mellett, mindenféle haszonvételre jobbak a' hajdaniaknál. — A' mi pedig a' vérnek tulajdonát illeti (mellyet még egy Chemicus se decomponált, és tökélletes alkotó részei még nem tudatnak) megvallom, valamint tarka barka genealogiákkal bébizonyított telljes-vérű rosz angoly, és arabs lovakat láttam, ugy találtam közönséges fajú, és talán lehetne mondani, vértelen jó lovakat is. Azért én sem az egyik,

sem a' másik részszel nem tartok, és úgy gondolom, hogy ha valaki tsupán tsak a' telljes vérű angoly, vagy arabs lovat; egy másik az Erdélyit, Lengyelt, Moszkát, Normanyt vagy másfélét többre betsül, nem vét, mert az ollyan vagy a' maga meggyőződésének, vagy a' módinak tellyesítője, melly, tudjuk, hogy változó mint a' Szent György havi idő. Minthogy pedig ez által senkinek Izlését korlátok közé szorítani nem akartam, úgy senkit véleményem' kinyilatkoztatásával se fogok megsérteni, melly abból áll, hogy én azon lovat tartom legalkalmatossabbnak a' tenyésztetésre, melly jött légyen bár a' habos tenger' közepén, sima gyepen, meleg tzifra istállóban, vagy a' vándorló fellegek közt a' világra, de nagyságához mérseklett erővel, 's arra, mire fordíttatni kívántatik, szükséges tűzzel, 's tulajdonsággal bír; mivel az illyen ló nints annyira kitéve az ízlés változásának, sőt könnyebben kiálhatja a' jövendő korbeli ló esmérősöknek vizsga pillantattyait, ha ne talán megint a' természetes fülű, 's farkú lovak jönnének m ó d i b a, és nem tsupán a' gyorsfutás tartatna a' maglóra nézve eggyetlen egy, 's elkerülhetetlen tulajdonságnak, és próba-kőnek.

5. *Káros a' Lótenyésztetésre nézve az ifjúságnak mostani nevelése.*

Az előtt a' magyar nemes ember szíves-

sen lovagolt, 's nem tsak agarászott, farkast, rókát, nyúlat ostorozott, de lóháton útazott is; sőt tsikót kitanítani, kint hálni megszokott. Most már kényessebben neveltetik; sok úrfi tsézában útazik, legkissebb hidegben úgy bepólyázza magát, hogy a' szemére is alig akadni, azért is tehát kevesebb a' jó paripa, mert kevés bajlódik vele, sőt ha vólna is a' Tenyésztőnek ménessében, vagy istállójában, ott' marad, mert nints a' ki megvegye, vagy megbírná tanítani.

Ide járúl még az is, hogy az előtt a' magyar nemes szívesen katonáskodott, 's ott sokat lovagolván, megszerette a' jó paripát, most sok azért megy katonának, hogy az oskolától menekedjen, 's ott' még meg se melegszik, már haza jön unakozni. De ha körül tekíntjük még a' katona tiszteknek istállóit is, egy paripánál, melly tulajdonok többet vajmi ritkaság nálok szemlélni, hanem többnyire lelhetünk 2 kitsigázott kotsis gamantsot, mellyen szívesebben jár sétálni, mint lóháton.

6. *Legnagyobb nyavalyája a' lótenyésztetésnek közönséges pénztelenség.*

Négy esztendősnek kell legalább a' lónak lenni, hogy eladóra kiállhasson, és minthogy ritka a' vevő, minden legkissebb hibától mentnek kell annak lenni, hogy elkeljen. Lábán vagy Homlokán egy parányi

fehérség, vagy tzifrább szőr már elijeszti a' vevőt úgy, hogy ha magának a' Tenyésztőnek nints szüksége lovára, igen nehezen szabadúl meg tőlle, ha tsak nem egy zsidó, vagy más, úgy nevezett Liferans által, ki módját tudja ejteni annak, hogy a' szükséges Remondáknak állítása az ő kezéből történnyen. Illyes emberektől elfogadtatnak ollyan lovak is, mellyeket a' Tenyésztőtől a' netalán kiküldött katona tiszt elvenni nem bátorkodik (minthogy az illyen különös vételek által kívánják az Ezeredek kapott alpáribb Remondájokat felékesíteni) azért van az, hogy a' Nevelő az egész remonda árt, melly Ő Felségétől a' Lótenyésztetőknek felserkentetésére határoztatott, tsak úgy kaphatja meg, ha megengedi, hogy mind azon tsikókat, mellyek ugyan a' mértéket megütik, és nem igen szemre, de egyebbként hiba nélkül valók, elfogadni nem kénteleníti a' kiküldött Tiszt urat. A' Liferans (a' kitől örömest bévétetnek az illyes ott' hagyott tsikók) nem igen adja meg a' kiszabott árnak $\frac{2}{3}$-át, minthogy nyeresség az ő kenyere, és a' mint állítja, arra, hogy Contractust kapjon, költségbe járó dolog. Látván tehát e' szerént a' Tenyésztő, hogy egyenest tőlle lovai nem vevődnek meg, és hogy vagy egy katona Tiszt urnak kénnyétől, vagy egy zsidónak fitymálásától függ

lovainak eladhatása, természetes, hogy kedvében megtsügged, és hogy a' Hazának kárára elalélni készül a' lótenyésztetés.

7. *Akadály a' Lovak' javitására nézve a' Juh tenyésztetésnek mivolta.*

Nem annyiból érintem ezt itten, mintha én, mint némelly magyar gazda, a' ki a' kompért azért, hogy Svábtól jött, vagy a' spanyol juhnak tartását azért, mert apáink nem esmérték, húsa büdös, kényes jószág 's a' t. betyáros hazafiúságból ki akarnám tiltani; koránt sem, hanem tsak annyiból, hogy az elszaporodott juh, legfőképp' a' fejés végett a' jobb és közelébb fekvő legelőt még a' tehén elől is ellepi, és ha a' jármos ökröknek a' laposabb mező ki hantsikoltatik is, a' ló miattok tsak a' kopár pásitra szorúl, jóllehet azt nem tsak az ura, katonaság, vármegye, helység, utasok, és a' gazdája hajtatja, 's pásztora tsigázza; de minden rosz élése mellett még a' szúnyogok, és böglyöktől is sanyargattatik.

8. *Nem tsekély tsonkúlást okozott a' Lovak' javitásában a' múlt időknek mostohasága is.*

A' húzamos háborúk, katonai transportok, aerarialis fuvarozások alatt a' Magyar országi világszerte esméretes nagyobb részént még rosz utakon (mellyeknek jó elkészítésére vagy költség, vagy erő vagy kő,

és követs, vagy talán néhol akarat se vólt) hány ló nem veszett el. — Nemesi felkelések, 's más katonai állítások alkalmával, hirtelen kellvén több ezer ló, minden *nem* választás nélkül a' legszálasabbak, és erősebbek felszedetvén, hány jobb tsikótnevelhető kantza tünt el? — Sőt még most is a' pénz szüke végett nem kéntelen e' a' szegény adózó a' legjobb Kantzájától megválni? — Hát ha még az úgy nevezett forspontokra vetjük szemeinket, nemde a' gazda szoríttatik 2 mértföldre 1 forintért oda engedni lovát, (melly fizetés jó időben, és útban, ugyan nem éppen igen tsekély) de hozzá járúl, hogy a' magyar gazda maga azt nem hajtja, hanem suhantz fiára, vagy béressére bízza, kik egy két garasnyi borra valóért, azon a' gazdának járó egy forintért, annak 4 lovaiból 10 ftra kárt gyakran kitsigáznak.

Mind ezeket ha igazán felveszszük, méltán tsudálni lehet, hogy még tsak ollyan ló is találkozik, a' *millyen* van.

ORSZÁGOS MEZŐGAZDASÁGI KÖNYVTÁR 1951

MÁSODIK SZAKASZ.

Azon kérdésre, hogy „*lehet e*', *és hogyan segíteni a' magyar ló' tenyésztetésén*" azt felelem: „Igaz ugyan, hogy nints könnyebb mint egy *igent* vagy *nem*-et kimondani, de ha azt okokkal támogatni kell, hamar felsülhet az, a' ki hirtelen felelt; azért én is, bátor az *igen* mellett vagyok, tsak félve merem kimondani, hogy állításomnak igazára nem kell más, mint *akarat*, — de férfiasi akarat, mellytől a' Felség, nagyobb kissebb Birtokosok, Gazdák, Közönségek — egy szóval; az egész Nemzet, hogy lelkesítve légyen, szükséges.

Sok van a' világon, a' mit a' köz értelem eddig lehetetlenséggel bélyegezett, és még is azon szónak tündér ereje bámulásra méltó, és sikeres foganattal koszorúzott. Látjuk minden nap, hogy nem tsak a' követses, száraz földön, de lapály posványokon, tsúttsaival fellegeket érő kőszírtokon, örökös hó lepte rengetegeken is keresztül, síma utak támadtak — hogy az álhatatlan zöld tenger borzasztó habjait déltzeg gállyák, sűrű fekete füstű gőzhajók bátran hasogatják — sőt, hogy a' leggyengébb Zefír langyától mozgásba jöhető kék égnek tágas

boltozatjában is az egy még könnyebb szesz-szel pukkasztott tafota golyóbisokra aggatott Ladikok már merve lebegnek. Ha nem is említem itt' még a' gyöngyöket búvározóknak harangjait, tsatornáknak, lántzhidaknak, vas, vagy földalatti utaknak óriási műveit, már ezek is megmutatják bővségesen, mit tehet az ember, ha valamit igazán akarni, elszánta magát. A' felvett tárgyra nézve koránt sem kell illyen nagy mértékű Akarat, mert veszélynek nints kitéve, és a' bizonyos haszon mintegy már úgy is a' küszöbén van. — Az illyen igazi Akarat által eszközöltethetne:

1. *A' jó fizetés.*

Nints ollyan rúgó Toll, valaminek tökélletesítésére, és szaporítására, mint, ha a' Termesztő, vagy Tenyésztő bizonyossá tétetik, hogy fáradozása érdemlett jutalomra, az az, a' jó eladhatásra szert tehet. Vallyon nem ennek köszönheti e' Honnunk, juha gyapjának megnemesedését? — Tseh ország fiatal lovainak, a' Szász, és Burkus országiak által lett megkedveltetését? Frantzia országnak Champagné tartománnya gyöngyöket habzó fojtott borának temérdek kedvellőit? Ha tehát a' Magyar Lótenyésztetést is felserkenteni kívánnyuk, meg kell előbb mutatni, lesz e' vevő, és mitsodás? — hogy azokhoz mérsékelhetvén a' Tulajdonos fáradozását, a' haszonról meggyőződhessen. Nem

hibázok, ha állítom, hogy három rendbéli vevő lészen az országban t. i. a' külföld, a' honbéli polgár társ, és a' felséges *Aerarium*, ha jó Ló neveltetik.

A' külföldiek úgy látszik, hogy most is többre betsülik a' magyar Lovat, mint talán sok Hazafi; ha némelly előítéletek az ország' belsejére való meneteltől nem ijjesztenék el őket, és Hazánkban bizonyos elrendelt vásáraink vólnának, a' hová a' Tenyésztő Lovait elhozná, és a' hová már hijába nem jönne az idegen Vevő, úgy azoknak gyakori látogatásokra bizonyos számot tarthatnánk, és nem tsekély idegen pénz jönne forgásba. Ezekre való nézve tehát a' felül érdeklett vásároknak elintézésén kívül, szükségesnek nem tartok mást, mint Ő Felségét megkérni, hogy a' magyar Lónak kivitelét, és az azzal való szabad külföldi kereskedést, (kivévén a' szükség' idejét) továbbá is megengedni méltóztasson.

A' honnbéli Vevő, ha jobb Lovak neveltetnek, nem megy ki a' külföldre, az otthon valókat jobban fizeti, 's így a' Lóhoz való kedv fel-élled, szaporodik.

A' mi a' felséges Aerariumot illeti, mint Vevőt. Ő Felségét arra kellene megkérni, hogy ha már a' Vasas és Dragonyos Ezeredekhez, úgy nem különben az ágyúkhoz megkivántató Lovak, a' többi birodal-

maiból kitelnek, legalább a' könnyű Magyar Lovassághoz szükségeseket inkább Magyar országban, és az a'hoz tartozó Tartományokban megvétetni méltóztasson parantsolni, mintsem hogy az azokra szánt pénz a' külföldre menvén, örökre eltűnnyön közülünk. Igaz ugyan, hogy a' nem legjobb barátink avval jönnek elő, hogy Magyar országban nints elegendő arra való Ló; de ha szabad minapi tapasztalást bizonyságúl venni, nem de nem, kell ott' Lónak lenni, a' hol egy nem egész esztendő alatt 20,000 Nemes, 10,000 Volonus, és több ezer regularis katonaság kapott maga alá, ha, nem éppen legtökélletessebb, de haszonvehető Lovakat, a' hol vagy 10,000 Velites két hólnap alatt Lovastól kiálván, azokon a' regularis katonasághoz kaptsoltatván, kétszer járta be Frantzia országot; a' hol a' múlt esztendőben alkalmas számmal vásároltattak katonai Remundák, ágyús és hámos Lovak; a' hol nemesebb ménesbéli Kantzák a' 6000 számot most is fellül haladják? — Hogy nem kerestetnek vagy fel nem találódnak, annak nem az ország az oka, és azon igen könnyű segíteni, — ime Véleményem

a.) Tétettetne bizonyossá az ország, hogy a' felséges Aerarium tíz esztendőknek elforgása alatt a' Magyar könnyű Lovasság számára való Remondákat tsupán tsak Magyar,

és az a'hoz tartozó Tartományokból vétetteti, és pedig

b.) A' melly Ló, szelidített, és kezes, igen közel jár, vagy megüti a' 15 maroknyi magosságot, légyen ára 120 for. pengő pénzben, a' melly éppen tsak 14 ½ markos, vagy tsak kevéssel nagyobb: 100 for. pengő p. — Ha pedig szilaj a' Ló, 15 for. pengő pénzzel kevesebb járuljon érette, mind a' két esetben.

c.) A' melly Ló 15 maroknál valamivel nagyobb, de a' 15 ½ markot meg nem üti, azomban válogatottabb alkotása végett Tiszt Lónak alkalmatosnak találtatik, ha szelid, légyen 150, ha szilaj. 135 for. pengő pénz.

d.) Azon Lovak, mellyek a' 15 ½ markot halladják, minthogy azt, hogy a' Vasas Ezeredek' számára itt' is vétessenek, alig reménlhettyük, ha jók igen elkelnek az országban városi Lovaknak, de különben a' külföldiek is szívesen megveszik.

e.) Hogy pedig a' felséges *Aerarium* által leendő vásárlásról kiki bizonyos lehessen, szükséges vólna meghatározni, és előre kihírdetni azon napokat, és helyeket, a' hová, és mikor a' Tenyésztő az eladásra felállított Lovait elhozhatná minden esztendőben, és a' hol minden önnkénynek elhárítása végett egy arra rendelt Kiküldöttség azokat megvizsgálná; melly feletkezethez tartozzanak,

elhatározná; és az érettek esendő árt azonnal a' Tulajdonosnak kezébe adná.

f.) Lenne pedig ezen Kiküldöttségnek feje a' katonai Rendből egy Generális, alatta jelen vólna egy vagy két Fő Tiszt, egy hadi Bíztos, egy Fourir, egy vagy két kováts. — Hogy pedig a' főképp' félénk, és bizodalmatlan föld népe bátoríttasson, és hogy ha Lovai bé nem vétetnek, annak oka nékie megmagyaráztasson, az ország részéről egy Szolga-Bíró, és Esküdt urak, úgy egy Irnok, és egy kováts szinte akkor oda rendelődnének, kik a' bévett, ugy az el nem fogadott Lovaknak lajstromát vinnék, és a' nagy méltóságú Magyar királyi helytartó Tanátsnak az illető Tekintetes Nemes Vármegye útján felküldenék, hogy ez által a' Magyar országi Lótenyésztésnek gyarapodása, vagy fogyása is tudódjon, 's hol, és millyen akadályoknak elhárításáról kellessék gondoskodni, nyilvánságos jegyzéke légyen.

g.) Bár, főképp' most mindjárt a' jobb neveltethetés tekintetéből kár Kantza Lovat eladni, de mivel sok szegény ember a' pénztelenség végett azt tenni kéntelen, azért még most, ha bémutatott Lova, Kantza, vevődjön el, tsak alkalmatos légyen.

h.) Igaz ugyan, hogy főképp' első esztendőben a' szegényebb sorsúaknak vagy nints négy esztendős Lova, vagy még arról nints

meggyőződve, hogy ha Lovát egy esztendeig tovább tartja, és heverteti, az nékie hasznot hajt, minthogy drágábban majd eladhatja — igen tzélerányos vólna Ő Felségét (a' Ki hív jobbágyai eránt kegyelmével úgy is adakozó) megkérni, hogy p. o. jövő három esztendőnek elforgása alatt az adózó néptől a' három esztendős szelid herélt Lovakat, mellyek a' kívánt mértékig való megnyövést reménltetik, vétesse meg 60 vagy 70 for. pengő pénzben. — Ha ezen Lovak egy Cameralis vagy más pusztán esztendeig járhatnak, bizonnyára lesznek ollyanok, mint a' millyeneket a' külföldről hajtatni látunk, 's mellyek a' messziről való kergetés végett gyakran nyavalyákba esnek, szilajságok miatt sokáig makrantzossak, nehezen tanúlók, 's felvévén azt, hogy mennyi romlik el a' tanítás alatt, sokkal többe kerűlnek, mint az itthonvalók. Három esztendőnek elfolytával ezen különös kegyelmű Rendelmény megszűnhet, mert már akkor kiki meggyőződhetett, hogy hasznosabb nékie az, ha Lovát négy esztendős koráig el nem adgya.

i) Leginkább arra, hogy az adózó nép kedvet kapjon a' Lótenyésztetéshez, nagy ingerűl szolgálna, ha ugyan azon Kiküldöttségnek hatalom adódna, hogy az első három esztendőkben a' négy esztendős Lovaknál a' 14 ½ maroknyi mértéktől, hogy ha különben

jól termett a' Ló, szemenként, a' tájékokra nagyon ügyelvén, valamivel kissebbeket is bevenni megengedtetne.

Szántszándékkal tsak az adózó, és szegényebb sorsuakat emlegettem, a' különös kegyelmeknek részesülésére. A' nagyobb értékű, vagy éppen már méneses Gazda magán előbb tud segíteni, minthogy ha a' fentebb említett remonda vétel folyamatba jő, négy esztendős Tsikait ő is eladhattya, a' szálasabbakat tiszti Lovaknak, vagy ha Mének, hágó Tsődöröknek a' Községek, vagy más honni, és külföldi Kupetzek szívesen megveszik, főképp' ha ollyan jók Lovai, mint maga gondollya.

2. *Tzélerányos rendszabás a' Ménlovakra nézve.*

Az Austriai tartományokban Ő Felsége hágó Tsődöröket tart, sőt Magyar országban is némelly nemes megyékbe küldet, mellyekkel a' föld népnek Kantzái párosíttatnak: amott igen jó, itt leginkább tsekély sikerrel, mellynek az oka az, hogy ott a' föld' népe Lovait otthon, és jól tartván, 's lassúbb munkára használván, könnyen észre veszi azon időt, mellyben Tsődört kíván Kantzája; Magyar országban ellenben, főképp' a' róna földön, a' hol a' határok nagyobbak, sokszor három hétig se jön haza a' Ló a' félre fekvő tanyáról, közönségesen

nem legjobban tartódik, húzamos és sebes mozdúlatú munkára használódik, a' Tsődörök pedig a' helység telke körül vannak, 's mire a' Gazda oda vezetteti Mént kívántsi Kantzáját, már ez azt el nem fogadja, vagy ha erőszakkal még is megpárosíttatik, Tsikót még se kap. Illyen helyekre tehát kár Mén Lovakat küldeni, mivel a' Felségnek kegyes jó volta a' nagy költség mellett is sikeretlen marad, a' tájéknak nem kedves, és nem is hasznos; hanem e' tárgyban ezeket gondolnám folyamatba hozni, és tzélerányosoknak lenni:

a.) Kérettetne meg Ő Felsége, hogy azon Ménest tartó Gazdák, kik arról, hogy jobb fajú Lovakat nevelnek, esméretesek, egynéhány Kantzáikat esztendőnként Mezőhegyesen, vagy Bábolnán az Ő Felségének válogatottabb Mag-Lovai által (mellyeket, 's millyeneket ők úgy se vehetnek meg másként) párosíthassák. A' mi háladó köszönettel légyen említve, most is történt.

b) Már nemesített négy esztendős Tsődör Tsikók a' fent nevezett két Intézetből, de tsupán Lótenyésztőknek adódgyanak el, azomban tsak azon az áron, a' mint azokat a' szomszéd Tartományok fizetik, minthogy a' Magyar méneses Gazda nem tartja magát érdemetlenebbnek a' királyi Kegyelemre, a' szomszéd tartományok' lakossai-

nál, főképp' ollyanokra nézve, mellyek a' Magyar földön kapták ételeket, 's nyerték táplálásokat.

c.) A' közönségesebb fajú Tsődörök szinte onnan határozott áron a' helységeknek, vagy Közönségeknek engedtessenek által.

Ezek ugyan nem elegendők az egész országra nézve, de azon szükséget kipótolhatják a' Ménest tartó Gazdák, kik a' fellyebb érintett mód által szerezhetvén már nemesebb Mag-Lovakat, a' magok nevendékjeivel felsegéllhetik a' Községeket.

d.) Ha Ő Felsége azon kegyelmét tovább is akarja az Országgal éreztetni, hogy párosításra a' nemes megyékbe Tsődöröket ingyen adni méltóztatik, úgy azok tsak ollyan tájékokra küldettessenek, a' hol istállón van leginkább a' Ló, vagy közel kézhez. — A' más vidékekre nézve

e.) Ő Felségének kegyelmes jóvá hagyásával tétetnének törvény által hathatós rendelések minden nemes megyékben, kerületekben, vagy városokban, hogy p. o. 50 Kantzákhoz egy erős termetű, legalább 4 esztendős, és 14½ markos, ha nem éppen szép is, de minden, (ivadékra szálló) hibáktól ment, és izmos termetű Mén-Lovat tartani kötelezteszenek; mellyek a' járásbéli Szolga Bíró, vagy más elöljáróság által minden esztendőben a' kikelet előtt vizs-

gáltassanak meg, és ha alkalmatosaknak nem találtatnak, ugyan azon elöljárók a' Községeket, elegendőknek, és arra valóknak megszerzésére keményebb módok által is kénszeríttsék.

3. *Javallat a' Kantzákra nézve.*

Ez vólna alapja a' jobb Ló nevelhetésnek, pedig éppen itt van a' fogyatkozás, és igen tsak tsiga tsúszás haladással lehet ennek javításában előmenetelt nyerni, mindazonáltal ezek vólnának talán eszközölhetők:

a.) Legsikeresebb, 's könnyebb elfogadható lenne, hogy parantsoltatna rá a' Községekre, hogy a' vemhes, és tsikós Kantzáknak mind addig, még nem tsigáztatnak, külön legelő szabadtasson, p. o. ha a' határ szűke mást nem engedne, a' fejős Tehén tsorda, vagy jármos ökrök közt járhassanak.

b.) Arról meggyőzni a' Magyart, hogy több haszna van, ha p. o. jó két Lovat tart, mint négy rosszat; minthogy mind a' legelő, mind a' takarmány ezen esetben két fogyasztóval fogyván, a' hátra maradott kettőt jobban táplálhatja, adót, pásztorbért is kevesebbet fizet, a' jót hamarább, és drágábban eladhatja. Példát adnak ebben a' Bánáti német Gazdák, (bár mindenütt követtetne), kik a' tsekély legelőjök mellett a' nagy terjedésű szántóföldeiken kívül még más határokban is bérlenek földeket, mel-

lyeket mind négy Lovaikkal trágyázni, tsínosan megmívelni meggyőzik, magok pedig mellette jól élnek, gazdagodnak, midőn szomszéd, vagy ugyan abban a' faluban lakozó más nemzetbéli 8 Ökörrel, és 4 vagy 6 Lóval bíró Gazdáknak földjei, míveletlenségek miatt, megtaratzkosodnak, ők magok pedig előbb utóbb mindenből kipusztúlván, kéntelenek eladni gazdaságjoknak omladékjait amazoknak.

c.) Sokaknak állítása szerént nagy rúgó toll láttzik lenni arra, hogy kiki jobb kantzát tartson, ha meghatároztatna, hogy a' szálasabb vemhes kantzától, ha azt gazdája az ellés előtt, és utánna 4 hétig bé nem fogja, valamint ha különössen szebb termetű, úgy ha válogatottabb tsődörtől fajzódott, adót nem fizetne a' paraszt, de ez részszerént azért, hogy különös önn'kénynek adna alkalmat, részszerént pedig, hogy leginkább a' tehetőssebbnek kedvezne, 's ez által a' szegényebb ismét jobban nyomattatna az országos teherre nézve, nem elfogadható előttem, — az pedig, hogy minden kantza az adótól mentt légyen, éppen tsak azt húzná maga után, hogy inkább kantzát tartson az adózó nép, mintsem heréltet, a' nélkül, hogy a jobb léttéről gondoskodna.

d.) Bizonyos az, hogy a' legroszszabb Lovai vagynak az úgy nevezett gyalog job-

bágyoknak, kik, mivel földel nem bírnak, Lovaikat nehezebben tudják kiteleltetni, és azért munkát is tsak hitványabbat végezni. Azomban, jóllehet talán az Uraság legelőt azoknak számára is engedni nem volna éppen köteles, és így ők a' többi földes gazdák marháira szánt mezőt mintegy tsak lopva bitangolják, ha már eddig megszenvedődtek, hirtelenibe azokat a' Ló tartástól eltiltani kegyetlenség volna; de viszont ők se kívánhatják azt, hogy a' gazdák vemhes kantzáinak netalán kijelelt mezejébe az övék is befogadtasson, hatsak az azok számára vásárlott különös Tsődörnek vételében nem részesültek. — Azomban

e.) Legfoganatossabb mód volna, ha az válogatottabb Kantzákat tartók bizonyos jutalmakat kapván, ez által mindenki jobbaknak, és jobbaknak szerzésére ösztönöztetne. Erre ugyan bajos fundust tsinálni, és itt' tsak Ő Felségének különös kegyelme, a' földes Uraságnak jobbágyai eránt viseltető tettel bizonyított atyai jósága, a' nemes Megyéknek, és Előljáróságoknak bölts intézete tehet valamit, mellyeket megelőzni nem vagyok képes, de még is azt az egygyes magyar polgár társaimról felteszem, hogy ha mást e' tárgyban tenni nem akarnának, legalább vagy pénzbéli segedelemmel, vagy munkáknak elengedésével, vagy legelők adá-

sával, vagy Tsődöröknek költsönözésével ápolgatni fogják a' jobb Kantzákat vevő, és azok által szálasabb Lovakat nevelni elszánt iparkodó jobbágyaikat.

4. Tanátslás az Ivadékra nézve.

Valamint igaz az, hogy a' legjobb Tsikó, ha mind addig, még 4 esztendős nem lesz, roszszúl tartódik, és tsigázódik, tsak satyna marad; úgy az is igaz, hogy az aljasabb Tsikóból is, ha mindég jól tartódik, és gondossan neveltetik, sokszor jó, és haszonvehető Ló válik. Bár ezt kiki elhiszi, még is ritka, a' ki tenné, hogy azomban a' többségnek arra kedv adódjon, Ő Felségétől azon engedelmet kellene ki eszközölni, hogy mindenütt a' honi pénz tárból, és pedig minden forint után ½ xrt lehessen külön tenni. Melly summából jutalom díjjakat tsinálván, bizonyos napokon és helyeken kiküldendő elítélő bírák eleibe vezetődnének az 1, 2 és 3 esztendős Tsikók, (mellyek azomban tsak vagy adófizető parasztoké, vagy szegényebb sorsú, és nem magok földjén lakó nemeseké) és ezekből kijeleltetvén a' jobbak, azoknak Tenyésztői kapjanak jutalmat, p. o. illy' formán:

a' legjobb 1 esz. Tsikóért lenne a' jutalom	4 ar.	—	4 ar.
utánna jöve I. eszt. 3 Tsikóért	3 „ar.	va	19 „
ismét úgy ddo 3 ddo	2 „	—	6 „
a' legjobb 2 eszt. Tsikóért	6 „	—	6 „
utánna jövő 2 eszt. 3 Tsikóért	5 „	—	15 „
ismét úgy ddo 3 ddo	4 „	—	12 „
a' legjobb 3 eszt. Tsikóért	9 „	—	9 „
utánna jövő 3 eszt. 3 Tsikóért	7 „	—	21 „
ismét úgy ddo ddo	6 „	—	18 „
21			100 ar.

Ha legalább 50 helyeken így 100 arany Magyar Országban, és az a'hoz tartozó Tartományokban kiosztódik, úgy 1050 Tsikóért járna jutalom, és nagy serkentésre szolgálna, mert azon 1050 Tsikó mellett legalább tízszer annyi jobban fog tartódni, a' feljebb említett $\frac{1}{2}$ xrból pedig nem tsak 50 de talán, ha a' honni pénz tár nem kissebb a' hadi pénz tárnál, 80 hely vagy pedig nagyobb jutalom adás kitelik. Hát még e' tárgyban nem lehetne e' számítani azoknak hazafiúságokra, kiket az érdem, vagy szerentse többel megáldott, — kik azon szép példát, mellyet némelly Hazafiaknak most fejlő kis Egygyesületje 1829dik esztendei pálya futás alkalmával Pesten kezdett, és folytatni is fog, hasonlóképpen követni fogják.

5. *Mellékes segedelem.*

Elősegítő eszköze lenne a' jobb Lótenyésztetésének, ha a' magyar Ifjúságba a' Lóhoz való szeretetet bé lehetne óltani, 's a' Lovagláshoz való kedv benne felserkenne,

mert ha az megeshetne, úgy mindjárt keresztetne a' Ló — ez kerestetvén, ára nevekedne; — a' jó ár másnak is adna kedvet a' tenyésztetésre — sok lévén a' tenyésztő szaporodna a' jobb Ló — számosabb lévén a' jobb Ló, nem tsak kipótolná a' honi szükséget, de idegeneket is édesgetne azoknak vásárlására — a' külföldi vevő pénzt hozna az országba a' helyett, hogy most teméntelen kimegyen. Azomban illyes valamit, kényszerítő eszköz nem szül; — várni kell, hogy a' magyar nemes szív nemes érzésétől lelkesíttetvén, magától kövesse Eldődjeinek szép példáját; a' pórság a' kézzel fogható haszonnak ketse által tsak hamar rá fogja adni magát.

A' változékony ízlés (módi) korlátok közé alig szorítható, de kár is volna, — nevellyen kiki Lovat, a' millyent akar, tsak neveljen jót, nem baj az egy országra nézve; — egyiknek nevelése egynek, másiké másnak fog tettzeni, és ugyan ez által a' venni kívánó találhat mindég ollyat, a' millyent óhajt. A' nagyobb rész tulajdon szükségére, és a' Felséges Aerarium, mint legbizonyosabban vevőre istápolván Lovainak tenyésztetését, azon fog lenni, hogy a' mennyire lehet, szálas, erős, és győzős Lovakkal jöhessen elé, ha éppen hegyes fülekkel, nagyon kidüllött szemekkel, selyem fínom-

ságú szőrrel nem ékesítheti is fel; mert a' többség némelly egygyes személyeknek teméntelen költségeikben kerülő ritka mutatványait inkább bámúlni fogja, mintsem hogy azokat a' lehetetlenségtől is gátolva lévén, kövesse.

Végezetre, nem megvető vólna, ha másként nem lehet, legalább törvény által arra venni minden privilegiált községeket, szabad királyi, és nagyobb jövedelmű városokat, hogy bizonyos számú nevelő Kantzákat tartsanak. Talán a' nevezetesebb fundatiókkal felruházott klastromokat, Apátokat, Prépostokat, Káptalanokat, Püspököket, és Érsekeket is — fel lehetne szóllítani hasonlóknak követésére, sőt nem tartanám azzal sértetni a' magyar nemesi szabadságot, ha megkívántatna az, hogy akár urbariális, akár praediális 100 telek után minden földes úr legalább egy par anyakantzát mindég elő-mutathasson, hogy, még az ország' védelme (a' nemes felkelés) alkalmával is Ló dolgába meg ne szorúljon a' Haza.

Befejezés.

Kedves Olvasóm! fogadd szívessen próbátlan tollamnak tiszta hazafiúságból fakadt zsenge szüleménnyét, ha azt, a' mit elő adtam figyelmeddel érdemesíted, kérlek abban ne hagy, hanem tehetséged szerént ápolgasd, sőt ha előmenetelét még tanátsoddal gyarapíthatod, közöld azt a' Hazával, áldása lészen jutalmad.

